

TÜRK BASININDA YENİ TÜRK DEVLETİNİN İSMİ HAKKINDA YAŞANAN TARTIŞMALAR (EYLÜL-EKİM 1923)

Fatih Mehmet SANCAKTAR*

Özet

Bu çalışma, Osmanlılara ait saltanatın 1 Ekim 1922’de kaldırılmasından itibaren basında yeni Türk Devleti’nin anayasasına dair fikirlerin ortaya konduğu esnada devletin ismi ile ilgili gündeme gelen tartışmalarla ilgilidir. Eylül-Ekim 1923’de, çok kısa süreli yaşanacak olan bu tartışmanın bir yandan varlığını diğer taraftan neler yaşandığını meydana çıkarma amacındadır. Böylelikle tartışılan isimler üzerinden yeni rejimin özelliği hakkında aydınların, gazetecilerin düşünceleri de ortaya çıkmış olacaktır. Özellikle isimlendirme tartışmaları sırasında geçen Halk ibaresi, bu incelemenin esas üzerinde durduğu husustur. Çalışma temel olarak Türk basınında çıkan yazılara dayanmaktadır. Bununla birlikte döneme dair hatıralar ve TBMM zabıtları yeri geldiğinde kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti Kuruluşu, Devletin İsimlendirilmesi, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Türk Basını.

Abstract

DEBATES ABOUT THE NAME OF NEW TURKISH STATE IN TURKISH PRESS (SEPTEMBER-OCTOBER 1923)

This study is related to the debates about the name of new Turkish state, experienced after the abolishment of Ottoman Sultanate on 1 October 1922 and during the discussion of ideas about new constitution in press. The discussion took place in September-October 1923 for a short while, and the study aimed to prove the existence of the discussion and what occurred during the discussion. In this way, the names that were discussed will reveal the ideas of intellectuals and journalists about the features of the new regime. Especially the phrase “the people” is the main concern that this investigation focused on. This study basically relies upon the articles in Turkish press. However, the memories and the parliamentary records were also used when necessary.

Keywords: Establishment of the Turkish Republic, Naming of the new Turkish State, Constitution, Turkish Press.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; fatih sancaktar@yahoo.com.

Giriş

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci devresinin başlaması ve Lozan Antlaşması'nın imzalanması, yeni Türk devletinin yapılanmasına dair tartışmaları Türkiye'nin gündemine taşımıştır. Bu meyanda gazetelerde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde fikir yürütmeler de yoğunlaşmıştır. Yeni Türk devletinin “unvanı” veya “ismi” ile ilgili tartışmalar da 1923 Eylül'ünün son günlerine doğru Teşkilat-ı Esasiye Kanunu düzenlemesi, başkentini neresi olacağı ve Ankara'daki gelişmelere dair haberlerle birlikte basına yansımıştır. Eylül ayının sonunda isimlendirme tartışmaları 5 gün sürecek ve hızını kaybedecektir. Ekim 1923 başında bütün basında isimlendirme meselesi yerini İstanbul'dan işgal güçlerinin çekilmesi haberlerine bırakacaktır¹. Bu haberden sonra yeni devletin ismi konusu hiçbir şekilde mevzu bahis olmayacaktır. Zaten Ankara'dan gelen kesin bilgilerle isimlendirmeye dair tartışmalar son bulacaktır.

Basında yeni Türk devletini isimlendirmeye dair tartışmaların çok kısa süreli görülmesi, muhtemelen bu meselenin inceleme eserlerinde değerlendirmeye tâbi tutulmadan bilgi verici ve çok az şekilde değinilmesine neden olmuştur². Hatta bu hususun gözden kaçtığı da ifade edilebilir. O dönemin siyasetçilerinin ve çoğunluğu bir siyasi fikir veya oluşumu temsil eden gazetecilerin yazmış oldukları anılarda da bu hususa ayrıntılı değinilmediği görülmektedir³.

¹ İstanbul'dan işgal güçlerinin çekilmesine dair haberler için dönemin bütün gazetelerine bakılabilir. Ayrıca bkz. “İstanbul'u Müttefik İşgal Güçleri Terk Ediyor”, *Vatan*, 3 Ekim 1923, nr. 171, s. 1.

² Faruk Alpkaya, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, İletişim, İstanbul 1998, s. 50, 62.

³ Hatıralar arasında tek istisna Ahmet Emin Yalman'ın yazdıklarıdır. Ancak, A. Emin Yalman anılarında, kendi gazetesi *Vatan*'da yazmış olduğu makalesinin yer yer atlanmış kısa bir bölümünü aynen alıntılanmıştır. Hatıraların yazıldığı günleri dikkate alarak kelime düzenlemeleri de içeren bu alıntı kendisi tarafından hiçbir değerlendirmeye tâbi tutulmamıştır. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1944)*, III, Rey yay., İstanbul 1970, 77. Burada bir husus ifade edilmelidir: Ocak 1919 tarihinde kendi anayasasını ilan ederek, yeni Türk devletine öncülük ve örneklik yapan Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Türk Devleti/Türkiye Devleti şeklinde kendini isimlendirmiştir. Bu vesile ile Türk kamuoyu ve siyasetçisinin yeni siyasal sistem ve isimlendirme konularında önceden tecrübeli ve bilgi sahibi olduğu

Aslında isimlendirme sorunu yeni devletin siyasi rejimini ve ruhunu ortaya koyması açısından önemlidir. Bu açıdan bakıldığında yeni devletin unvanı tartışmalarında dönemin basını, özellikle İstanbul basını konuyu hem haber sütunlarına hem de yorum köşelerine taşıyarak, açıklayıcı ve bilgi verici bir kaynak olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, ağırlıklı olarak dönemin en önemli kaynağı olan süreli yayınlarda çok kısa süren yeni devletin ismi konusundaki tartışmaları/görüşleri ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Üzerinde durulan temel husus, o dönem gündemi meşgul eden siyasi sistemin ne olacağı veya genel anlamda cumhuriyetin niteliği değil, yeni devletin isimlendirmesi, adının konması tartışmalarıdır. Bununla birlikte isim tartışması içinde, cumhuriyetin niteliği hususunu da barındırdığı için sonuç kısmında daha detaylı bir şekilde bu konu üzerinde durulacaktır. Ayrıca 1 Kasım 1922 Saltanatın kaldırılmasına dair sunulan teklifte Türk devletinin unvanı “Türkiye Devleti” şeklinde ifade edilmiştir; ancak kaleme alınan çalışma yaklaşık bir yıl sonra sistemin cumhuriyet olacağı ile beliren tartışmalardaki unvanla ilgilidir. Zaten Kasım 1922’de yeni devletin ismine dair bir tartışma da yaşanmamıştır.

A. Yeni Devletin İsmi Belirleme Aşamasında Oluşan Zemin ve Süreç

Saltanatın kaldırılması sonrası gündemi barış görüşmeleri meşgul etmişti. Ancak inkılap devresi olarak anılan bir döneme de girilmişti. Nitekim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tartışmaları üzerinden yeni dönemin şekillenmesi süreci başlamıştı. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun bizatihi kendi yapısı, içeriği tartışıldığı gibi yeni anayasanın ve çerçevenin nasıl olacağı üzerinde de durulmaktaydı⁴. Özellikle kurulması düşünülen sistem, tartışmaların odak noktasındaydı. Meclis Hükümeti Sistemi (MHS)/TBMM Hükümeti veya

görülmektedir. Yalnız Cenub-ı Garbi Kafkas Hükümeti üzerine yapılan çalışmalarda, bu devletin ismine dair Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’ndaki ibareler farklı verilmiştir. Karşılaştırma ve isimlendirme hususunda bkz. Bülent Tanör, *Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)*, YKY, İstanbul 1998, s. 195-203; Ahmet Ender Gökdemir, *Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1998, s. 90-92. Ancak bu çalışma yeni bir zaman diliminde ve yeni oluşan siyasi şartlar içinde Ankara merkezli yeni Türk Devletiyle ilgili isimlendirme tartışmalarını ele almaya çalışmıştır.

⁴ Meclis Hükümeti sistemi ile ilgili olarak detaylı ve aydınlatıcı bir çalışma için bkz. Ergün Özbudun, *1921 Anayasası*, ATAM, Ankara 1992.

cumhuriyete dair düşünceler siyasetçilerin ve basının gündemindeydi. Gazeteler, siyasetçilerin/yetkililerin konuya dair görüşlerini haber niteliğinde sütunlarına taşımanın yanı sıra çeşitli fikirleri, yorumları da serd etmişlerdir.

Genel itibarıyla bakıldığında basında Milli Mücadele'nin başından itibaren uygulanan MHS'nin cumhuriyet uygulamasından farklı olmadığı üzerinde büyük oranda fikir birliği vardı⁵. Burada İstanbul-Ankara veya İstanbul'a yakın basın Ankara'ya yakın basın ikilemi üzerinde durulması gerekirse, Ankara'ya yakın basının gelişmelerden önceden haberdar olduğu hususu öne çıkarılmalıdır. Nitekim isimlendirme konusundaki haberlerde de bu hususa bağlı olarak şikâyet ve sıkıntının yaşandığı görülecektir. İstanbul basını Anadolu'daki gelişmeleri, Ankara'daki muhabirlerinin haberlerine dayandırabilmiş ve daha sonra köşe yazarları sütunlarına taşıyabilmiştir. Hatta İstanbul basını, haberlerini Ankara'dan aldıkları 'hususî haberlere' ve 'rivayetlere' dayandırıyor⁶. Bu ikileme Kanun-ı Esasî Encümeni (KEE) üyeleri arasında Ankara'ya yakın basının yazarlarının olması da eklenmelidir⁷. Dolayısıyla bu basın gelişmeleri daha doğru değerlendirme fırsatına sahipti.

Diğer taraftan basında siyasi sistem veya cumhuriyet atışmaları dünyadaki siyasi yapılarla karşılaştırmalı biçimde yer almıştır. Bu arada bu karşılaştırmaların içerisinde kaybolursa da, devletin adının belirlenmesinde halk

⁵ Bazı çalışmalarda ifade edildiği gibi TBMM açıldığından beri uygulanan sistemin cumhuriyet olduğuna dair Ankara ve İstanbul basını arasında farklı düşünce olduğu iddiası (Alpkaya, *a.g.e.*, s. 60) doğru değildir. Dönemin gazetelerine bakıldığında cumhuriyete veya mevcut uygulamanın cumhuriyet olduğuna dair bütün İstanbul basınının aleyhte olduğu söylenemez. Daha ziyade yaşanan tartışmalar veya itirazlar cumhurbaşkanının ve meclisin yetkileri veya Mustafa Kemal Paşa'nın düşünülen siyasi sistem içindeki pozisyonu üzerinedir.

⁶ İstanbul basınının Ankara'dan haberdar olamamasıyla ilgili sıkıntı ve şikâyetine dair bir örnek yazı için bkz. İsmail Müştak, "Bir Müşkül", *Tanin*, 27 Eylül 1923, nr. 343, s. 2. Yine aynı gazete Ankara'dan aldığı haberleri "*muvakkaten istihbar ettiğim malumata nazaran*" şeklinde vermektedir. "Türkiye Halk Cumhuriyeti", *Tanin*, 25 Eylül 1923, nr. 341, s. 1.

⁷ Anadolu'da Yeni Gün yazarı Yunus Nadi KEE Başkanı, İleri gazetesi yazarı Celal Nuri KEE Mazbata Muharriri, Ahmet Ağaoğlu Hâkimiyet-i Milliye yazarlarındandı. Ayrıca KEE üyesi olmadıkları halde Ankara'daki basında yazı yazar Ziya Gökalp'in Ankara'daki istasyonda çalışmalarını sürdüren KEE toplantılarına katıldıkları anlaşılmaktadır. *TBMMZC*, Devre (D) II, İçtima Senesi (İS) 1, Cilt (C) 3, İçtima (İ) 43 (29 Ekim 1923), s. 89; *TBMMZC*, D. 2, İS. 1. C. 1, İ. 5 (16.8.1923), s. 71; "Maksad Yeni Devlete 'Ad' Takmakmış", *Tevhid-i Efkâr*, 26 Eylül 1923, nr. 3837, s. 1.

ibaresi kısa süreli fikir yürütme ve tartışmaları getirmiştir. Türkiye/Türk Cumhuriyeti, Türkiye/Türk Halk Cumhuriyeti, TBMM Hükümeti gibi isimlendirmeler bağımsız haber veya yorumlar şeklinde basında irdelenmiştir. Ancak İstanbul basınında yeni devletin adlandırılması tartışılırken Hâkimiyet-i Milliye gibi gazetelerinin Halk Hükümeti/Cumhuriyeti tartışmalarına dair yorum yapmadıkları görülmektedir. Bu noktada İstanbul basınının Halk Hükümeti/Cumhuriyeti ibaresi üzerinde durması, yukarıda ifade edildiği gibi bir açıdan Ankara'yı yakından takip edememesinden kaynaklanmıştır.

Basında isimlendirme konusuyla ilgili yazılar, siyasi sistemin batılı cumhuriyetlerdeki gibi bir cumhuriyet olacağına dair Mustafa Kemal Paşa'nın Avusturyalı bir gazeteciye 22 Eylül 1923'te verdiği röportajı sonrası başlamıştır⁸. Mustafa Kemal Paşa'nın beyanattaki sistemin ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu düzenlemesinin istikametinin cumhuriyet yönetimi yönünde olacağı hususunda belirleyici olmuş, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve isimlendirme tartışmalarını hızlandırmış ve yoğunlaştırmıştır. Zira bu mülakatın ardından İstanbul basınında Ankara'daki muhabirlerine de dayanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerindeki haberler ve yorumlar artmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın röportajından sonra resmi yetkililer de beyanatta bulunmuştur. Bunlar arasında KEE Mazbata Muharriri Gelibolu Mebusu Celal Nuri, KEE üyeleri Konya Mebusu Refik Bey ve Antalya Mebusu Rasih Efendi vardır⁹. Bu aşamada gazeteler isimlendirme bahsi üzerinden yorumlamalara da girişmişlerdir.

⁸ *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, XVI, Kaynak Yay., İstanbul 2005, s. 117-118. Mustafa Kemal Paşa'nın Avusturya gazetesi muhabirine verdiği beyanattan sonra Türk gazeteleri röportajın asıl metnini verme çabası içine girmişlerdir. "Gazi Paşa Tarafından Freie Presse'e Vaki Olan Beyanatının Hakiki Şekli", *Vakit*, 27 Eylül 1923, nr. 2064, s. 1; "TEK'in 2. Maddesini Bir Kelimede Hülâsa: Cumhuriyet", *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Eylül 1923, nr. 926, s. 1; "Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Neue Freie Presse Gazetesi Muhabirine Vukuu Bulan Beyanatının Aslı", *Tanin*, 27 Eylül 1923, nr. 343, s. 2; "Cumhuriyet Meselesi Hakkında Mustafa Kemal Paşa'nın Nutku", *Tevhid-i Efkâr*, 27 Eylül 1923, nr. 3838, s. 1.

⁹ Bu beyanatlarda BMM'nin oluşumundan itibaren uygulanan yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yasama ve yürütme arasında ilişkilerde geniş ve "sarılı" düzenleme yapılacağını ifade etmişlerdir. "BMM Mazbata Muharriri ve Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey'in Mutasavver Tadilat Hakkında Bir Muhabirimize Verdiği İzahat", *Vatan*, 25 Eylül 1923, nr. 163, s. 1; "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Şekl-i Hükümetimiz", *Vatan*, 25 Eylül 1923, nr. 163, s. 1; "Yeni İdarenin Şekli Faaliyet Sahasında Cumhuriyet İdareden Farklı Değildi", *İleri*, 25 Eylül 1923, nr. 2010, s. 1; "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Cumhuriyet", *Vatan*, 28 Eylül 1923, nr. 166, s. 1. Celal Nuri'nin beyanatına karşı eleştirel

Aslında Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatındaki ifadelerinde Halk Cumhuriyeti ibaresine rastlanmaz. Hatta Ankara'nın "Türkiye Cumhuriyeti'nin" başkenti olduğu ifadesi mevcuttur¹⁰. Yine Celal Nuri, Refik Bey ve Rasih Efendi'nin gazetelere verdiği beyanatlarda da devletin ismine dair herhangi bir ifade geçmemiştir; fakat İstanbul gazetelerinin Ankara muhabirlerinin isimlendirmeye dair bilgileri 24 Eylül 1923 itibarıyla ilettikleri görülmüştür¹¹.

Aslında KEE Mazbata Muharriri Celal Nuri'nin gazetesi *İleri*'de bir gün (25 Eylül) sonra çıkan haber ve imzasız bir köşe yazısı isimlendirme tartışmasının sonlanmasına neden olmalı idi. Habere göre yeni devleti isimlendirme çabaları "*beyhude*" idi. Çünkü BMM'de meskûkât üzerine konulacak ibarelerin ne olacağına dair bir tartışma yaşanmıştı. Bu tartışmanın sonucunu, KEE nihayete erdirmişti. KEE, meskûkâta unvanın "sadece Türk Devleti" ibaresi şeklinde olmasına karar vermişti. Ayrıca zaten Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 3. Maddesi "Türk Devleti" kaydını içermekte idi¹². Dolayısıyla *İleri* gazetesinde çıkan bu haber kaynak kabul edilebilirdi; ancak bahsi geçen yazının çıktığı gün ve birkaç gün sonrasında da isimlendirme üzerine haber ve yorumların diğer gazetelere yansıdığı görülmüştür¹³.

Tartışmalarını bitiren ve isimlendirme hususunu açıklığa kavuşturan olay, 4 Ekim 1923'te Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Halk Fırkasının Fırka Grup Heyeti, Fırkaya mensup İcra Vekilleri Heyeti ve Fırka İdare Heyeti'nden oluşan Büyük Fırka Divanı'ndaki müzakereler sonucunda alınan kararlar

bir yazı için bkz. İsmail Müştak, "Yeni Türkiye'nin Amentüsü", *Tanin*, 25 Eylül 1923, nr. 341, s. 2.

¹⁰ *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, XVI, s. 117.

¹¹ "Türk Cumhuriyeti", *İleri*, 24 Eylül 1923, nr. 2009, s. 1.

¹² "Türk Cumhuriyeti", *İleri*, 25 Eylül 1923, nr. 2010, s. 1. Yeni meskûkâtın şekliyle ilgili Maliye Vekâleti, önce Heyet-i Vükela riyasetine yazı göndermiştir. Daha sonra paraların şekli hakkında KEE, Maliye Vekâleti'nin tarif ettiği şekli düzelterek sikke şeklini şöyle kabul etmiştir: "*Paranın bir tarafı çiçekten mamul hilal arasına Türkiye Devleti diğer tarafında münderiç Ankara kelimeleri bulunacak*"tı. "Yeni Meskûkât", *Vakit*, 27 Eylül 1923, nr. 2064, s. 3. Gazetenin ifadesinin aksine Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 3. maddesinde "Türk" değil, "Türkiye" şeklinde yazılıdır. *TBMMZC*, D. 1, İS. 1, C. 4, İ. 67 (18.9.1336), s. 415; *TBMMZC*, D. 1, İS. 1, C. 5, İ. 99 (18.11.1336), s. 415. Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim, İstanbul 2001, s. 207-208.

¹³ Bir örnek yazı için bkz. "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Tadilat ve Cumhuriyet Usulü", *Tevhid-i Efkâr*, 25 Eylül 1923, nr. 3836, s. 3.

olmuştur. Bu kararlardan biri de yeni devletin adının Türkiye Cumhuriyeti şeklinde belirlenmesidir¹⁴.

Büyük Fırka Divanı'nda yeni devletin isminin gazetelere yansımaları da farklı şekillerde olmuştur. *Hâkimiyet-i Milliye* toplantıya katılanlar hakkında bilgi vermiş, ayrıntıya girmemiştir¹⁵. *Tevhid-i Efkâr* ve *Vakit* gazeteleri ismi "Türk Cumhuriyeti"¹⁶, *Tanin* ise diğerlerinden daha erken bir şekilde "Türkiye Cumhuriyeti"¹⁷ şeklinde sütunlarına taşımıştır.

B. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Yeni Devletin Unvanı

1. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Tadilatı Tartışmaları

Siyasi çevrelerde ve aydınların büyük çoğunluğunda 1923 Eylül'üne gelindiğinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda düzenleme yapılması hususunda bir birlikteliğin olduğunu söylemek mümkündür. Hatta yukarıda bahsettiğimiz üzere bu düzenlemenin yönünün BMM açıldığından beri uygulamada var olduğu ileri sürülen cumhuriyet sistemine dönük olmasında büyük oranda fikir birliği mevcut idi. Bu yaklaşım şu temel kabul üzerine kuruluydu: Cumhuriyet kelimesi kullanılmasa da BMM kurulduğundan itibaren uygulamada cumhuriyet sisteminin bizatihi kendisi tecrübe edilmişti¹⁸. Bu kabul, siyasileri geriye sadece "doğan çocuğa ismini koyma" noktasına getirmişti¹⁹.

¹⁴ "Devletin İsmi Türkiye Cumhuriyeti ve Ankara Cumhuriyet Merkezi", *Tanin*, 5 Ekim 1923, nr. 349, s. 3.

¹⁵ "Fırka Divanı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Ekim 1923, nr. 932, s. 1.

¹⁶ "Büyük Fırka Divanı Dünkü İçtimanda Devletin İsmi Türk Cumhuriyeti Olmasına Karar Verdi", *Vakit*, 5 Ekim 1923, nr. 2072, s. 1; "Devletimize Türk Cumhuriyeti Tesmiye Edilecek", *Tevhid-i Efkâr*, 5 Ekim 1923, nr. 3846, s. 2.

¹⁷ "Mehakim-i Şer'iye Mülgadır", *Tanin*, 4 Ekim 1923, nr. 350, s. 3; "Devletin İsmi Türkiye Cumhuriyeti ve Ankara Cumhuriyet Merkezi", *Tanin*, 5 Ekim 1923, nr. 349, s. 3.

¹⁸ "Türk Cumhuriyeti", *İleri*, 25 Eylül 1923, nr. 2010, s. 1. İleri gazetesine göre 1 Teşrin-i Sani 1922 tarihli kararla cumhuriyet ilan edilmişti. Uygulamada adı konmuş veya kullanılmamış olmasa da devletin şekli "cumhuri" idi. Bu adı vermek de gerekmiyordu. Zira dünya üzerinde cumhuriyet ismini kullansalar da cumhuriyet gibi hareket etmeyen ülkeler vardı (I. Napolyon Fransa'sı, Arjantin, Portekiz). Bunun tersi, cumhuriyeti kullanmayan ama cumhuriyet yönetim olan ülkeler vardı (İsviçre-ABD). Bu yüzden önemli olan isim ve değişiklik değil, yani şekil değil uygulamaydı. Diğer taraftan KEE'nin meclise sunduğu mazbatada da benzer yaklaşım "*hâkimiyetin bilakaydüşart millete aidiyeti ve idare usulünün mukadderatı milleti bizzat ve bilfiil idare etmek esasına müstenit bulunması zaten*

Dönemin meclis tartışmalarına ve basındaki yazılanlara bakılırsa cumhuriyet yönetimine dair eğilim görülecektir. Dolayısıyla gelinen noktada yapılması gereken cumhuriyeti ilan etmektir. Bu kabulün etrafında su yüzüne çıkan ayrışma noktası veya tereddüt, endişe TEK düzenlemesiyle cumhuriyet sisteminin şeklinin nasıl belirleneceği idi. Bu tereddüdün çözümü için de batıdaki cumhuriyetler örnek gösterilmiştir²⁰. Nitekim gazetede haber ve yorumlar genel itibarıyla cumhuriyeti, yasama faaliyetinin yürütme ve yargı faaliyetinden ayrıldığı, kabine usulünün uygulandığı bir sistem olarak tarif etmiş ve öne çıkarmışlardır²¹.

Dönemin aydınları cumhuriyet rejiminin meşruluğunu, gerekçelerini veya Teşkilat-ı Esasiye Kanunu düzenlemesinin ilkelerini sadece Milli Mücadele uygulamasından, “*son senelerin tecrübelerinden*”²² çıkarmamışlardır. Ayrıca “*asırlardan beri müterakki ve mütekâmil milletler*” tarafından kullanılan ve birçok faydası görülen²³ bu yönetim tarzı için “*garbın terakkiyât ve telakkiyât-ı*

(*Cumhuriyet*) demek olduğundan” şeklinde ifade edilir. *TBMMZC*, D. II, İS. 1, C. 8, İ. 43 (29 Ekim 1923), s. 89. Tevhid-i Efkâr yazarı Velid Bey farklı düşünmekteydi. Kendisi, isim değiştirmekle bir sonuca varılmayacağını dile getiren memnuniyetsiz kitlenin açık sesi gibidir. Örneğin II. Abdülhamit devrinden II. Meşrutiyet’e geçilmesi ile bir şeylerin değişmediğini ileri sürer. Yapılan eski memurlar yerine yenilerini getirmektir. İsim değişikliği “bütün dertlere deva” ve ismin kendisi bir “iksir-i azim” değildir. Ayrıca düşünülen TEK düzenlemesi ile 1 Teşrin-i Sani 1922 tarihli kararının lağv edileceğini iddia etmiştir. Ebuzziya Velid, “Cumhuriyet Bahsi de Nereden Çıktı?”, *Tevhid-i Efkâr*, 25 Eylül 1923, nr. 3836, s. 1; Ebuzziya Velid, “İsim Değiştirmekle İşler Düzeler mi?”, *Tevhid-i Efkâr*, 27 Eylül 1923, nr. 3838, s. 1.

¹⁹ “Yeni İdarenin Şekli Faaliyet Sahasında Cumhuri İdareden Farklı Değildi”, *İleri*, 25 Eylül 1923, nr. 2010, s. 1. KEE üyesi ve Konya Mebusu Refik Bey’in ifade ettiği bu sözlerin benzerini Abdurrahman Şeref Bey, 29 Ekim 1923’teki Halk Fırkası grup toplantısında söylemiştir. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, II, MEB, İstanbul 1993, s. 812.

²⁰ Ahmed Cevdet, “Devletin Adı ve Şekli ve Heyet-i Vekile”, *İkdam*, 25 Eylül 1923, nr. 9511, s. 1; “Türk Cumhuriyeti”, *İleri*, 25 Eylül 1923, nr. 2010, s. 1; Mehmed Asım, “Şekli Hükümet Münakaşaları”, *Vakit*, 26 Eylül 1923, nr. 2063, s. 1; “TEK’in 2. Maddesini Bir Kelimede Hülâsa: Cumhuriyet”, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Eylül 1923, nr. 926, s. 1.

²¹ “Türk Halk Devleti veya Türk Halk Cumhuriyeti”, *İkdam*, 24 Eylül 1923, nr. 9510, s. 1; “Gazi Mustafa Kemal Paşa Türkiye Halk Cumhuriyeti Esasatının Garp Cumhuriyetleri Esaslarından Farklı Olmayacağını Beyan Ediyor”, *Vatan*, 24 Eylül 1923, nr. 162, s. 1; “Türkiye Halk Cumhuriyeti”, *Vatan*, 25 Eylül 1923, nr. 163, s. 1; Mehmed Asım, “Şekli Hükümet Münakaşaları”, *Vakit*, 26 Eylül 1923, nr. 2063, s. 1.

²² “Türk Cumhuriyeti”, *İleri*, 24 Eylül 1923, nr. 2009, s. 1.

²³ “Yeni İdarenin Şekli Faaliyet Sahasında Cumhuri İdareden Farklı Değildi”, *İleri*, 25 Eylül 1923, nr. 2010, s. 1.

ilmiyesinden” istifade edilmeliydi²⁴. Yine İslamiyet de doğrudan doğruya cumhuriyet esasına dayanmaktaydı²⁵. Bu yüzden “*makul olan şekli-ilmî haricinde yeni bir ilave*” yapılmamak, “*yeni içtihatlarla*” girmemektir. Aksi takdirde “*garphlaşmış*” olunmayacak, devlet yapısına, anayasaya “*şarklı damgası*” vurulmuş olacaktır²⁶.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun düzenlenmesinde takip edilmesi gereken yol ve ilkeler yukarıda ifade edildiği üzere basında, aydınlar arasında ortaya konulmakla birlikte İstanbul basınının rahatsız olduğu bir husus daha vardı. Bu da Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu düzenleyen heyetin çalışma yöntemi idi. Komisyon faaliyetlerinin kamuoyundan “pek mahrem” yürütülmesi, düzenlemelerin “sessiz sedasız” hazırlanması eleştirilmiştir. Özellikle komisyonun açıklamada bulunmaması gazetelerin haberlerinde, yorumlarında yanlışlıklarına neden olmuştur. Bu durum İstanbul basınına rahatsız edecektir²⁷. Aşağıda inceleyeceğimiz gibi yeni devletin isimlendirme konusu da bu gizlilikten etkilenen, erken yorumlara neden olacaktır.

Ankara’da istasyonda hususi kalem binasının üst katındaki salonda toplanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu komisyonuna “Halk Fırkasınca ilmi salahiyeti haiz mebuslardan” iştirak edenler de vardı. “Ara sıra” Mustafa Kemal Paşa ve çalışmaların kesinleştirilmesi, nihai sonuca varılması aşamalarında İsmet Paşa dahil İcra Vekilleri Heyeti’nden de komisyona katılanlar olmuştur²⁸.

Eylül 1923’ün son günlerine gelindiğinde artık Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde komisyonca yapılan çalışmaların, projelerin sonlandırılmak üzere

²⁴ “Türk Cumhuriyeti”, *İleri*, 25 Eylül 1923, nr. 2010, s. 1.

²⁵ “Yeni İdarenin Şekli Faaliyet Sahasında Cumhuri İdareden Farklı Değildi”, *İleri*, 25 Eylül 1923, nr. 2010, s. 1.

²⁶ Ahmed Cevdet, “Devletin Adı ve Şekli ve Heyet-i Vekile”, *İkdam*, 25 Eylül 1923, nr. 9511, s. 1.

²⁷ “Türk Halk Devleti veya Türk Halk Cumhuriyeti”, *İkdam*, 24 Eylül 1923, nr. 9510, s. 1; Ebuzziya Velid, “Cumhuriyet Bahsi de Nereden Çıktı?”, *Tevhid-i Efkâr*, 25 Eylül 1923, nr. 3836, s. 1; “Maksad Yeni Devlete ‘Ad’ Takmakmış”, *Tevhid-i Efkâr*, 26 Eylül 1923, nr. 3837, s. 1.

²⁸ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar*, I, YKY, İstanbul 1973, 183; “Maksad Yeni Devlete ‘Ad’ Takmakmış”, *Tevhid-i Efkâr*, 26 Eylül 1923, nr. 3837, s. 1. “Cumhuriyet Meselesi Etrafında”, *Vakit*, 6 Ekim 1923, nr. 2073, s. 1; “Teşkilat-ı Esasiye Kanununu Kimler Tedkik Ediyor?”, *Vakit*, 27 Eylül 1923, nr. 2064, s. 2.

olduğu görülmektedir. Kısa bir süre sonra hazırlanan düzenlemenin önce Halk Fırkası Büyük Divanı'nda daha sonra grubunda tartışılmaya başlanacağı anlaşılmaktadır. Bu esnada yeni rejimin kendisi üzerinde tartışmalar yoğunlaşmıştır²⁹. Bu tartışmaların içinde yeni devletin unvanı hususu da dahil olmuş, fikirler, değerlendirmeler ortaya çıkmaya başlamıştır.

2. Yeni Devletin “Unvanı” Tartışmaları

Yukarıda ifade edildiği gibi ne Mustafa Kemal Paşa, ne KEE üyeleri ne de resmi makamlar Türk/Türkiye Halk Cumhuriyeti/Devleti şeklinde isimlendirmelerde bulunmalarına rağmen, İstanbul basını sanki kabul edilmişçesine bazı unvanlar üzerinde durmuştur³⁰. Ancak, yeni devleti isimlendirme tartışmalarında bu gazeteler, Ankara'dan elde ettikleri bilgilere dayandırarak birden fazla unvan kullanmışlardır. Fakat bunlar arasında isimlendirme kastıyla değil gazete başlığı veya diğer gazetelerdeki haberlere atıf yapmaktan kaynaklanan kullanımlar vardı. Örneğin *İleri* gazetesindeki Türk Cumhuriyeti³¹ ve Türk Halk Cumhuriyeti kullanımları bu türdendir³². Bazen halk cumhuriyeti³³, “*cumhuriyet ile idare olunur halk devleti*”³⁴ şeklinde

²⁹ “Yeni Devletimiz: Türkiye Halk Cumhuriyeti”, *Vatan*, 24 Eylül 1923, nr. 162, s. 1; “Teşkilat-ı Esasiye’de Yapılacak Tadilat”, *İkdam*, 24 Eylül 1923, nr. 9510, s. 1; “Türk Halk Devleti veya Türk Halk Cumhuriyeti”, *İkdam*, 24 Eylül 1923, nr. 9510, s. 1; “Türkiye Halk Cumhuriyeti”, *Tanin*, 24 Eylül 1923, nr. 340, s. 1; Türkiye Cumhuriyeti”, *İleri*, 24 Eylül 1923, nr. 2009, s. 1; “Yeni Kanun-i Esasimizin Esasları”, *Vatan*, 25 Eylül 1923, nr. 165, s. 1; “Teşkilat-ı Esasiye Kanununu Kimler Tedkik Ediyor?”, *Vakit*, 27 Eylül 1923, nr. 2064, s. 2.

³⁰ Türkiye’deki siyasi sistem ve yeni devletin ismi konusundaki tartışmalara yabancı ülkeler de ilgilendikleri görülmektedir. Amerikan Yüksek Komiseri M. L. Bristol, Resmi basına dayandırdığını iddia ettiği haberlere göre “*Türkiye bir Cumhuriyet ve Halk Hükümeti (People’s Government) olacaktır*”. Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları*, TİŞ yay., İstanbul 2001, s. 189.

³¹ “Türk Cumhuriyeti”, *İleri*, 24 Eylül 1923, nr. 2009, s. 1; “Türk Cumhuriyeti”, *İleri*, 25 Eylül 1923, nr. 2010, s. 1.

³² “Türk Cumhuriyeti”, *İleri*, 25 Eylül 1923, nr. 2010, s. 1.

³³ “Türk Cumhuriyeti”, *İleri*, 24 Eylül 1923, nr. 2009, s. 1.

³⁴ Ebuzziya Velid, “Cumhuriyet Bahsi de Nereden Çıktı?”, *Tevhid-i Efkâr*, 25 Eylül 1923, nr. 3836, s. 1; “Yeni Kanun-ı Esasimizin Esasları”, *Vatan*, 25 Eylül 1923, nr. 163, s. 1. F. R. Atay’a göre 11 Eylül 1923’te Mustafa Kemal Paşa KE düzenlemesi ile ilgili olarak ortaya koyduğu ilk maddeyi “*Türkiye Cumhuriyet usulü ile idare olunur bir halk devletidir*” şeklinde ifade etmiştir. Fahri Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul 1984, s. 374.

ifadeler kullanılsa da, bu ibarelerde devletin adı değil cumhuriyetin niteliği vurgulanmıştır.

İsmlendirme/unvan verme kastıyla haber ve yorumlara yansıyan adlandırmalar iki farklı şekildedir: Türk Halk Cumhuriyeti³⁵ ve Türkiye Halk Cumhuriyeti³⁶. Bu iki isimlendirme³⁷ dikkate alındığında üzerinde durulan sadece Halk ibaresi olmuştur. Türk veya Türkiye kelimeleri üzerinde bir tartışma veya değerlendirmeye gidilmemiştir³⁸.

Halk kelimesi üzerinde eleştiriler veya yorumlar 4 gazete ve 3 köşe yazarından gelmiştir. Bu yorumlarda ortak yanlar olduğu gibi farklı yönden eleştiri getirenler de olmuştur. Ancak aşağıda ifade edeceğimiz üzere isimlendirmede Halk kelimesinin kullanılması uygun görülmemiştir.

Halk kelimesi üzerinde ilk değerlendirmeyi *İkdam* gazetesi yapmıştır. Gazete, yeni devletin bir “Halk Cumhuriyeti” olup-olmadığını Teşkilat-ı

³⁵ “Türk Halk Devleti veya Türk Halk Cumhuriyeti”, *İkdam*, 24 Eylül 1923, nr. 9510, s. 1.

³⁶ “Türkiye Halk Cumhuriyeti”, *Tanin*, 24 Eylül 1923, nr. 340, s. 1; Hüseyin Cahit, “Türkiye Cumhuriyeti”, *Tanin*, 25 Eylül 1923, nr. 341, s. 1; “Türkiye Halk Cumhuriyeti”, *Tanin*, 25 Eylül 1923, nr. 341, s. 1; Mehmed Asım, “Şekl-i Hükümet Münakaşaları”, *Vakit*, 26 Eylül 1923, nr. 2063, s. 1; “Maksad Yeni Devlete ‘Ad’ Takmakmış”, *Tevhid-i Efkâr*, 26 Eylül 1923, nr. 3837, s. 1; Ebuzziya Velid, “İsim Değiştirmekle İşler Düzelmeye Mi?”, *Tevhid-i Efkâr*, 27 Eylül 1923, nr. 3838, s. 1. Ebuzziya Velid, “Cumhuriyet Hakimiyet-i Milliye ile Kabil-i Telif Değildir”, *Tevhid-i Efkâr*, 26 Eylül 1923, nr. 809, s. 1 Ahmed Rasim, “Cumhuriyet İdare ve İlk Tesirleri” I, *Akşam*, 27 Eylül 1923, s. 3. Ahmed Rasim, “Cumhuriyet İdare ve İlk Tesirleri” II, *Akşam*, 28 Eylül 1923, s. 3. “Yeni Devletimiz: Türkiye Halk Cumhuriyeti”, *Vatan*, 24 Eylül 1923, nr. 162, s. 1; “Türkiye Halk Cumhuriyeti”, *Vatan*, 25 Eylül 1923, nr. 163, s. 1; Ahmet Emin, “Tereddüd Devresinden Sonra”, *Vatan*, 26 Eylül 1923, nr. 164, s. 1. *Tanin* gazetesinde Türkiye Halk Devleti şeklinde de kullanılmıştır.

³⁷ *Tevhid-i Efkâr* gazetesine göre Ahmet Ağaoğlu ve Ziya Gökalp yeni KE’nin hazırlanmasında ve devletin isminin belirlenmesinde etkin kişilerdir. Hatta “cumhuriyetin iki vaftiz babası” olarak nitelendirdiği bu kişiler yeni adı “koymuşlardır”. Fakat aralarında fikir ayrılığı söz konusudur. “*Garpılaşmak taraftarı olan Ağaoğlu Ahmet Bey*” ile “*Turancı, Kızıl Elmacı ve Ergenekoncu yeni halis şarkçı Ziya Gökalp Bey*” anlaşamamaktadırlar. Zira hem batıya “benzemek” hem de “benzememek” çabası “*garaib-ül garib bir cumhuriyet*” ortaya çıkaracaktır. “Maksad Yeni Devlete ‘Ad’ Takmakmış”, *Tevhid-i Efkâr*, 26 Eylül 1923, nr. 3837, s. 1.

³⁸ Burada şu husus ifade edilmelidir ki, çalışmamızın amacı açısından üzerinde durmadığımız cumhuriyet kelimesinin özelliği ve niteliği, dönemin bütün basınında yoğun bir şekilde irdelenmiştir.

Esasiye Kanunu düzenlemelerinin ortaya çıkaracağıın altını çizmiştir. Ayrıca Halk kelimesinin kullanılmasını gereksiz görmüş ve “Türk Cumhuriyeti” adlandırmasını doğru bulmuştur³⁹.

Diğer bir değerlendirme *Tanin* gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit’ten gelmiştir. Ona göre Mustafa Kemal Paşa’nın gazetelerdeki “*hiçbir surette garp cumhuriyetleri esasından farklı olmayacağına*” dair beyanatına rağmen Halk kelimesinin kullanılması, bilinen batılı cumhuriyetlerden farklı temele dayanan bir devlet kurulacağı “*zanni*”nı meydana getirecek ve “*zihinlerde tereddüd ve teşevvüş*” uyandıracaktı. Bu zan, şüphe veya tereddüt, yeni Türk devletine “*uzaktan uzağa bir Bolşeviklik gölgesi*” düşürebilmesi idi⁴⁰. Halk kelimesinin konulmasından “*ne hikmet tasavvur*” edildiğini soran Hüseyin Cahit, İsviçre, Almanya, Avusturya, Fransa ve benzeri halk cumhuriyeti gibi “*kısaca bir Türkiye Cumhuriyeti*” isminin verilmesini “*en manidar ve en tabii*” olarak görmüştür⁴¹.

Onun bu yaklaşımı tartışmalara önderlik etmiş ve yönlendirmiştir. Nitekim Ahmet Emin (Yalman) de benzer düşüncelere sahiptir. Ona göre Halk “*tabir(i) mantıken manasız*”dı ve “*bazı ameli zararları*” da vardı. Çünkü “*mevcut şekil Rus şeklinin taklidi olmadığı halde Rusların kullandığı halk kelimesinin*” istimal edilmesiyle Rusların taklit edildiği “*zanni*” oluşacaktı. Öyle ki bu şüphe uluslararası dünyada Türklere karşı bir “*itimatsızlık*” meydana getirecekti⁴². Üstelik yeni devletin “*hakk-ı tasarrufu tanımadığına*” dair bir düşünceyi yabancı sermayedarının zihninde oluşturacağı da kesindi. Ayrıca Ahmed Emin’e göre Halk kelimesinin kullanılmasından amaç cumhuriyeti “*tavsif etmek*” ise gereksizdi. Zira bu vasıf zaten cumhuriyet kelimesinde

³⁹ “Türk Halk Devleti veya Türk Halk Cumhuriyeti”, *İkdam*, 24 Eylül 1923, nr. 9510, s. 1.

⁴⁰ Burada şu husus dikkati çekmektedir. 1923 sonlarında Bolşeviklikle ilişkilendirilmek hoş karşılanmayacak bir durum olarak sunulmuştur; ancak Milli Mücadele’nin başında “Bolşevikliğe benzetilme” karşı çıkılmayan bir husustu. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa’nın yeni cumhuriyetin batılı cumhuriyetlerden farklı olmayacağına dair Eylül 1923’teki beyanati da düşünülürse, Bolşeviklik-Anadolu Hareketi ilişki kısmı ve güncel stratejik hesapların bir yansıması olduğu, Bolşevik dünyanın tercih edilen bir yapı olmadığı anlaşılacaktır. Cezmi Eraslan, *Yakın dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*, Kumsaati Yay., İstanbul 2003, s. 99, 105.

⁴¹ Hüseyin Cahit, “Türkiye Cumhuriyeti”, *Tanin*, 25 Eylül 1923, nr. 341, s. 1.

⁴² İsmet İnönü, Halk Fırkası’nın kapalı bir oturumunda yabancıların mevcut devlet sistemine karşı da şüpheleri bulunduğunu ifade etmiştir. Atay, *a.g.e.*, s. 373.

içkindi. Bu yüzden kötü algılamaları neden olacak tavırlardan kaçınılmalıydı. “*Türkiye Cumhuriyeti*” ismi yeni devletin şeklini “*tavsife ve bunun halk hâkimiyetinden başka bir şey olmadığını anlatmağa*” bütünüyle yeterli idi⁴³.

Farklı bir değerlendirme getiren bir yazar Ahmed Rasim’dir. Fransa’daki gibi “unitare” (anasır ve terkibat-ı küll-i vahid) ve “cemahir-i müttefike” şeklinde cumhuriyetleri ikiye bölen A. Rasim, “demokratik, oligarşik, aristokratik” adlandırmalarla cumhuriyetleri yeni türlere ayırmıştır. Bu açıklamalarından yola çıkan A. Rasim, yeni devletin adına Halk kelimesinin eklenmesini “demokratik” cumhuriyet olma yolunda bir adım olarak değerlendirmiştir. Zira demokratik cumhuriyetlerde halk yönetime, “hükümete” iştirak ederdi. Bu değerlendirmesini de Türkiye’nin yeni dönemde hâkimiyet-i milliyeye esasına dayanılmasına bağlamıştır⁴⁴. Bu itibarla “Türkiye Halk Cumhuriyeti unvanı” ile anlaşılması gereken “*halkın refah ve saadetine, inkişafına ve atı*”sine “*say edecek bir hükümet*” olmasıdır⁴⁵.

Sonuç

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu düzenlenmesinde 1923 Eylül’ü sonunda öne çıkan husus, cumhuriyet yönetimi ve devletin adı olmuştur. Böylece yeni Türk devletini isimlendirme konusu Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tartışmaları içerisinde kendisini göstermiştir. Hem bu tartışmaların içinde yer alması hem de münazaraların çok kısa süreli yaşanması, bu meselenin tartışıldığı dönemde ve araştırma eserlerde gözden kaybolmasına veya detaylı incelenmesine engel teşkil etmiştir. Ancak bu çalışma esnasında görülmüştür ki, isimlendirme üzerine yaşanan tartışma ve yorumlar, diğer konular kadar önemliydi. Çünkü bu tartışmalar yeni devletin nasıl bir geleceğe doğru gideceğine dair aydınlardaki kaygıyı bir kez daha öğrenme fırsatı sunmaktaydı.

Bu noktadan hareket edildiğinde isimlendirme sırasında basında ortaya çıkan unvanlar/adlar bu türdendir. İsimlendirme tartışmalarında ilk göze çarpan

⁴³ Ahmet Emin, “Tereddüd Devresinden Sonra”, *Vatan*, 26 Eylül 1923, nr. 164, s. 1.

⁴⁴ Ahmet Rasim, “Cumhuriyet İdare ve İlk Tesirleri” I, *Akşam*, 27 Eylül 1923, s. 3. Ahmet Rasim’e göre oligarşik cumhuriyetlerde “*cüz’i bir kısım halk*” yönetimde, aristokratik cumhuriyetlerde “*asil zadegan reiskarda*” bulunur.

⁴⁵ Ahmed Rasim, “Cumhuriyet İdare ve İlk Tesirleri” II, *Akşam*, 28 Eylül 1923, s. 3.

Türk ve Türkiye kelimeleridir. Bu iki kelime gazeteler tarafından karışık bir şekilde kullanılmamıştır. Örneğin *İkdam* gazetesi sadece Türk kelimesini sütunlarına taşırken diğer gazeteler Türkiye şeklinde kullanmışlardır. Burada *İleri* gazetesinin bir yazımı da hatırlanmalıdır. Zira hem Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 3. maddesinde hem de KEE'nin meskûkâta dair aldığı kararda Türkiye ibaresi mevcut iken *İleri* gazetesi Türk şeklinde yazmıştır. Ancak isimlendirme esnasında Türk/Türkiye kelimelerinin tartışmaya katılan gazeteler tarafından farklı kullanılmasına rağmen üzerlerinde bir değerlendirmeye gidilmediği görülmektedir. Bu durum gazetelerin yayın politikaları, kimliği ile ilişkilendirilebilir veya Ankara'dan gelen haberlerin sağlıklı olmasından kaynaklandığı ileri sürülerek izah edilebilir. Bunun yanı sıra bu dönemde de Türk kelimesinin etnik kullanımı dışında genelleyici, kuşatıcı anlama sahip olması bir tartışma/yorum yolunu açmadığı veya Türk kelimesi üzerinden girişebilecek bir tartışma zeminini kapadığı tahmin edilebilir. Ancak bu suskunluğu değerlendirebilecek kesin bir veriyi gazeteler sunmamıştır.

İsimlendirmede en dikkati çeken Halk kelimesidir. Tartışmalarda yaşanan temel husus halk kelimesinin cumhuriyet ibaresine ne kazandıracığı ve döneminde nasıl çağrışım oluşturacağıydı. Nitekim halk kelimesinin cumhuriyet ibaresinde içkin olduğunu ileri sürenler, onun gereksizliğini ifade etmişlerdir. Cumhuriyet ibaresini kuvvetlendirdiği görüşünü öne sürenler demokratik cumhuriyete/halkçılığa işaret etmesi açısından kullanılmasını uygun görmüşlerdir. Ancak burada halk kelimesinin oluşturacağı çağrışım üzerindeki değerlendirmeler, tartışmaları daha farklı bir noktaya çekmektedir. Bu da halk kelimesinin “Sovyetlik”, yani yeni kurulan Sovyetler Birliği devleti sistemine yakınlık ve yabancı sermaye aleyhtarlığı anlamına geleceğini ileri sürerek kullanılmasının reddedilmesidir. Bu “sosyalizan” bir tavır ve Sovyetler Birliği taraftarlığı veya birlikteliği anlamına gelebilirdi⁴⁶. Bu itirazı ortaya koyanların çıkış noktası, mevcut sistemin ve mevcut siyasi düşünüşün “sovyetlikle” ilişkilendirilmesinin mümkün olmadığı halde dünya kamuoyunda oluşturacağı

⁴⁶ Bu tür bir değerlendirme için bkz. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, İstanbul 2000⁹, s. 255. Burada üzerinde durulması gereken nokta, Milli Mücadele döneminde kullanılan halk kelimesinin nasıl tanımlandığı ve bu mücadeleyi yürütenlerin kimler olduğudur.

istenmeyen algıydı⁴⁷. Gerçekten de ifade edilmelidir ki, Milli Mücadele boyunca ortaya konan egemenlik tanımlamaları içerisinde halk vurgusunun öne çıkması dönemin halkçılık algısından ileri gelmektedir. Bu algı, genelde BMM'nin mahiyeti ve sultan-halk ile ilişkili tartışmalarda kendisini net bir şekilde gösteren ve Halk Hükümeti/Devleti, halkçılık tanımlamalarının açıklandığı metinlere bakılırsa şu şekilde yorumlanır: köylünün, çiftçinin, bütün halkın refahının, güvenliğinin sağlanması, devlet-vatandaş ilişkilerinde vatandaşın saygın bir duruma getirilmesi ve işlerinin kolaylaştırılması, halkın lehine kararlar almamanın yanı sıra “şahane hukuktan” halkın yönetimine geçmek, halkın yönetime katılması, halkın fikrine başvurmak anlamında kullanılmıştır. Özellikle halk ifade edilirken de bütün ülke, tek bir kümedeki vatandaşların tamamı kastedilmiştir. Bu minvalde hareket edildiğinde günümüzde milli egemenlik şeklinde ifade edilen Hâkimiyet-i Milliye kavramının kullanılması daha doğru olacaktır. Zira bu kavram Türk tarihine ait bir zaman dilimi olan Milli Mücadele’de ve bu mücadeleyi yürüten TBMM’de şekillenmiştir⁴⁸. Buna bağlı olarak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu düzenlemesi sonucunda halk kelimesinin konulmaması yukarıda bahsedilen endişelere hak verildiği anlamında da yorumlanabilir. Sonuçta gazetelerin tartışmaları açısından bakıldığında farklı isimlendirmeler bulunsa da Türkiye Halk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir farklılık görülmemiş, aynı anlam yüklenmiştir.

⁴⁷ Bu dönemde Sovyetler Birliği yönetiminin gerçekleştirmiş oldukları devrimi bütün dünyaya yayma amacını taşımalarının Batılı devletleri rahatsız ettiği unutulmamalıdır.

⁴⁸ *TBMMZC* bu tür bir değerlendirme yapabilecek birçok malzeme sunar. Örneğin; “*her türlü cebir ve zor ile yalnız menafii maliyenin teminine hasru faaliyet edilmesi ve hukuku ahalinin hariç ehesap tutulması halk hükümetiyle kabili tevfik olmadığı itikattayız*”. *TBMMZC*, D. 1, İS. 2, C. 17, İ. 161 (18.2.1922), s. 34. “*Bir taraftan halk hükümeti yapmak istiyoruz, diğer taraftan da halkın mesalihini işkâl için olanca kuvvetimizle muamele kirtasiyeyi çoğaltmakla ve pürüzleri artırmakla meşgul oluyoruz*”. *TBMMZC*, D. 1, İS. 1, C. 6, İ. 103 (27.11.1920), s. 70. “*Türkiye halk devletini kuran halk mümessilleri olduğumuzu iddia etmekteyiz... binaenaleyh ‘efendim’ ve ‘hazretleri’ tabirleri ecnebilerle cereyan eden muhaberelerimiz müstesna olmak üzere halk hükümetimizin muhabere ve muamele lisanının bu kabil elkapça abirattan ari, bir sade ve halk lisanı olmasını teklif ediyoruz*”. *TBMMZC*, D. 1, İS. 2, C. 16, İ. 148 (21.1.1922), s. 107. Ayrıca daha fazla örnek için bkz. *TBMMZC*, D. 1, İS. 2, C. 14, İ. 115 (22.11.1921), s. 294; D. 1, İS. 2, C. 11, İ. 58 (1.8.1921), s. 390. Benzer değerlendirmeler için bkz. Eraslan, *a.g.e.*, s. 100-101, 106, 201.

Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa'nın Avusturyalı gazeteciye verdiği beyanattaki ifadelerin halk ibaresinin tercih edilmemesinde etkili olduğu söylenebilir. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın yeni Türk devletinin batılı cumhuriyetlerden farklı olmayacağı yönündeki Türk gazetelerine de yansıyan ifadesi, batıda yanlış anlaşılmalara zemin oluşturacak yaklaşımlardan, tavırlardan uzak kalınmasını sağlamıştır.

Yeni devlete unvan verme tartışmalarında bir başka husus daha göze çarpmaktadır. Bazı gazetelerin hem siyaset hem kurumsal olarak Ankara'ya yakın olmaları spekülâtif yorumlar yapmalarını engellemiştir. Bunun karşısındaki basın Ankara'daki muhabirlerine ve 'istihbarat-ı mahsusaya' dayanarak, adeta siyasi kulislere düşen haberleri kullanmak zorunda kalmışlardır. Bu yüzden çok kısa süreli de olsa kesinleşmemiş unvanlar veya bilgiler üzerinden yorum yapmak zorunda kalmışlardır. İstanbul gazetelerinin birçoğunun eleştirisine neden olan bu durum, Ankara siyasi çevreleri ile İstanbul basını arasında yaşanan ilişkilerde aranabilir.

Kaynakça

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (TBMMZC)

Gazeteler

Akşam

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Tanin

Tevhid-i Efkâr

Vakit

Vatan

Kitaplar

Akın, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Alpkaya, Faruk, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, XVI, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Bateş Yayınları, İstanbul 1984.

Duru, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001.

Eraslan, Cezmi, *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*, Kumsaati Yayınları, İstanbul 2003.

Gökdemir, Ahmet Ender, *Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmeti*, ATAM Yayınları, Ankara 1998.

Özbudun, Ergün, *1921 Anayasası*, ATAM Yayınları, Ankara 1992.

Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1973.

Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000⁹.

_____, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1944)*, III, Rey Yayınları, İstanbul 1970.